

Több mint kétszáz év óta regisztrálja irodalomtörténetírásunk Szakmári Fabricius Istvánnak Kolozsvárott 1577-ben „Historia, ex Parthenii Nicensis de amatoriis affectionibus collecta” címmel kiadott szerelmi história-gyűjteményét,¹ melyet a Rómában i. e. az első században élt görög rabszolga-költőnek, Parthenius Nicaenusnak *Ερωτικά παθήματα* c. művéből válogatva költött át magyar versekre.² A szerző versfőlkbe rejtett neve STEPHANUS FABRICICUS SZAKMARINUS alakban jön elő s a problematikus *Fabricicus* névalakot Bod Péter³ és Horányi Elek⁴ még a Fabri névre oldotta fel. Toldy Ferenc⁵ és Szabó Károly⁶, majd nyomukban Dézsi Lajos⁷ már azt sajtóhibának nyilvánítva helyesen *Fabriciusra* igazította. Szakmári Fabricius István kilétééről eddig mindössze csak Dézsi Lajosnak az a feltevése ismeretes, hogy Szatmáron születhetett, meg amit szerző műve utolsó versszakában magáról közöl, hogy költeményét Kolozsvárott, a „Szamos mentébe” írta. Szükséges ezért a felőle található adatokat összeszedgetni.

Szakmári Fabricius István az unitarizmus Dávid Ferenc idejebeli forrongó korszakában a kolozsvári unitárius gyülekezet egyik magyar prédikátora volt. Az első adat róla 1575-ből való, mikor ez év augusztus 6-án levelet írt Krakkóba a Gerendi János alcinai birtokáról oda távozott Palaeologus Jakabnak,⁸ arról értesítvén őt, hogy az unitárius hitsorsosok békében megvannak, a Gyulafehérváron letartóztatott prédikátorokat pedig derék férfiak közbenjárására szabadon bocsátották. Utóbbiak valószínűleg azzal a négy prédikátorral azonosak, akiket 1575. március 17-én ítéltek el, mert tagadták a lélek halhatatlanságát.⁹ A két magyar és a szász prédikátor fizetése fejenként 100 forintból, 2 hordó borból és 16 köböl búzából állott.¹⁰ Ezt a javadalmat Dávid Ferenc a plébánia jövedelméből folyósította prédikátorainak, köztük Szakmári Fabricius Istvánnak is.¹¹

Költőnk Hunyadi Demeter rektorral és Eppel János szász prédikátorral Dávid Ferenc szűkebb munkatársi közösségéhez tartozott. Mikor azonban Dávid a nyilvánosság elé hozta régóta táplált nézetét a Krisztus nem imádásáról, a papi coetus békés lelki harmóniája megbomlott. Nem volt képes követni mestere szellemének merész szárnyalását s ragaszkodott az unitárius tan korábbi konzervatívabb

¹ I. kiad. RMK I 134. RMNy 390. – II. kiad. RMK I 562.

² RMKT VIII. (Bp. 1930) 323–337, 490–491.

³ *Magyar Athenás*. Szeben, 1766. 251.

⁴ *Memoria Ungarorum*. Tom. III. Posonii 1777. 313.

⁵ *A magyar költészet története*. Pest, 1867. 168.

⁶ RMK I 134.

⁷ RMKT VIII. 490.

⁸ A levelet közli Karl LANDSTEINER, *Jacobus Palaeologus*. in *Separatausdruck aus dem Programm des Josefstädter Gimnasiums*. Wien, 1873. 43–44.

⁹ PIRNÁT Antal, *Die Ideologie der siebenbürger Antitrinitarier in den 1570-er Jahren*. Bp. 1961. 156. E helyütt mondok hálás köszönetet Pirnát Antalnak gazdag szakismereteiből nyújtott baráti eligazításaiért, melyek e cikk megírásánál hathatósan segítettek.

¹⁰ Kelemen Lajosnak a kolozsvári városi tanács 1573. febr. 17-én hozott jegyzőkönyvi határozatáról vett másolata.

¹¹ JAKAB Elek, *Dávid Ferenc emléke*. Bp. 1879. 225. a Kénosi Tőzsér – Uzoni Fosztó-féle „*Historia Ecclesiastica Transylvano-unitaria*”-ra (I. köt. fol. 245.) hivatkozva azt írja, hogy Blandrata Dávid Ferenc kolozsvári dézsmajövedelmét Hunyadi Demeternek és Szakmári Fabricius Istvánnak akarta adni. E szándék mindenesetre mutatja Blandratának Dávid elleni mérhetetlen rosszindulatát, de kivihetetlen volt, mert általa Dávid megélhetésének az alapja rendült volna meg. Kolozsvárott kétféle dézsmajövedelmet ismerünk. Az egyik az iskola quartája. Ez az iskolafenntartásé, a rektoré és a lektoré volt. A másik quarta pedig a plébániáé, mely teljes egészében Dávid fizetéséül szolgált. Dávid kezelte a plébánia jövedelmét is, mely a piaci mázsaház hasznából, a templom köré épített üzlethelyiségek bérleti díjaiból, a plébánia malmának és szőlőjének hozamából állott, de alaposan meg volt terhelve, mert Dávidnak ebből kellett fizetnie a három prédikátort, gondoskodnia a templom és plébánia épületének karbantartásáról stb. Egyetlen fő megélhetési forrása tehát a plébánia quartája volt, melynek pénzürtéke 250 forintra ment.

alakjához, majd mereven ellene szegült az új szemléletnek. Még nagyobb lett az ellentét, mikor a konzervatív mozgalom fő irányítója, Blandrata, Dávid meggyőzésére Kolozsvárra hívta Socinus Faustust. Dávid környezetében teljesen elszigetelődött s a három prédikátor Socinussal tevékenyen segítette az ellene Blandrata által irányított celszövest azért, hogy Dávidnak a munkatársi közösségben kinyilvánított gondolatait elárulta annak, aki aztán a kapott információkat tendenciózusan eltorzította s a fejedelmet úgy tájékoztatta, hogy Dávid hanyatt-homlok rohan a judaizmusba s az általa lealacsonyított Krisztus helyébe Mózes akarja állítani.¹² Tetőpontjára hágott a feszültség, mikor Dávid és ellenfelei az országgyűlés bírói fóruma előtt farkasszemet néztek egymással. A tárgyalás egy tragikus pillanatában Hunyadi Demeter, Szakmári Fabricius István, Eppel János Blandratával együtt felugrottak székeikről, a középre rohantak és szemébe kiáltották Dávidnak vádjait.¹³ Mindezért Szakmári Fabricius és társait a davidista Karádi Pál Temesvárról 1579. november 9-én írt vadoló levelében az Iskariotes Judás testvérének nevezte s a levél címzésében a Szakmárius nevet megvetése jeléül Szamáriusra torzította.¹⁴ Széles körben elterjedhetett e gúnynev, mert a „Scriptum Fratrum Transylvanorum” ismeretlen szerzője is Szakmári Fabricius Istvánt „Stephanus ille Cumanus Asinus”-nak gúnyolta.¹⁵ Élete további alakulásáról nincsenek adataink.

Humanista beállítottságú ember volt, ezért kereste a gonosz szerelem tanító példáit ókori klasszikus szerzőknél. Művében az antikvitás regényes szerelmi történetjeinek erkölcsi kazuisztikáját végig áthatja az autonóm humánus szelleme, melynek hátterében a bibliai Amnon és Támár példája se mond többet, mint akármelyik profán történet. Hogy ezt a humanista beütést olasz földön folytatott tanulása során szerezte volna, mint kortársa és hitsorsosa, Enyedi György Padovában, erre nézve nem rendelkezünk adattal, de mégis feltételezhető, hogy valóban járt a humanista légkört sugárzó egyetemen. E körülménynek ugyan ellene látszik mondani Dézsi Lajosnak az a megállapítása, hogy némely helyen nyelvismeretének hiányossága miatt hibásan fordítja klasszikus példáját. E jelenség azonban lehet költői szabadság eredménye is. Végül is elképzelhető, hogy közvetlen padovai tanulás után jutott Kolozsvárra, Dávid Ferenc környezetébe.

Kathona Géza

Pázmány hatása Kelemen Didák prédikációiban

A közelmúltban megnövekedett a Pázmány életművére irányuló figyelem.¹ Egyre világosabbá válik, hogy a róla kialakult korábbi felfogás módosításra szorul. Nemcsak műveinek egy része feltáratlan még, de tisztázatlan hatása, hatóköre is: kik, mennyit, milyen módon vettek át a magyar ellenreformáció vezéralakja által felhalmozott hatalmas anyagból? Mennyire maradt betű mindaz, amit életműve kétségtelenül leghatékonyabb két alkotásában, a „Kalauz”-ban és a „Prédikációk”-ban megfogalmazott, és mi élt tovább utódai kezében és gyakorlatában? Hisz maga hangsúlyozta beszédei előszavában a használni akarás szándékát, azt, hogy munkáját nem elfeledésre alkotta, s gyakorlati szempontok vezették.² Ezeknek a kérdéseknek tisztázásához szeretne néhány adalékkal hozzájárulni a jelen írás.

¹² *Defensio Francisci Davidis in negotio de non invocando Iesu Christo in precibus.* (1582) 243–244. (A RMK II 168. még kolozsvári nyomtatványként közli, a RMNy-App. 43. szerint azonban kétségtelenül Krakkóban nyomtatták.)

¹³ *Defensio* 262–263.

¹⁴ A levél egész terjedelmében olvasható a Kénosi Tőzsér-Uzoni Fosztó-féle történetében, I. köt. fol. 242–249.

¹⁵ *Defensio* 262.

¹ ÖRY Miklós, *Pázmány Péter lelkiisége.* Klagenfurt 1964. ÖRY Miklós, *Pázmány Péter tanulmányai évei.* Eisenstadt 1970. BENCZE Loránt, *Pázmány Péter és Kosztolányi Dezső prózastílusa.* Bp. 1973. BITSKEY István, *Humanista erudíció és barokk világkép. Pázmány Péter prédikációi.* Bp. 1979. stb.

² *Pázmány Péter Összes Munkái* (a továbbiakban PÖM) I–VII. Bp. 1894–1905. Az említett gondolat VI. XXII. A keresztyén olvasókhöz